

Wstęp

Niketas Choniates (Νικήτας Χωνιάτης, ca. 1155-1217) urodził się w Chonai (ant. Colossae, dzis. Honaz) we Frygii.¹ Miał brata Michała, arcybiskupa Aten w l. 1182-1204. W bogatej korespondencji Michała zachował się jeden list adresowany do Niketasa,² napisał on także monodię po jego śmierci.³ Bracia zostali wysłani przez rodziców, należących do prowincjonalnej klasy średniej na naukę do Konstantynopola. Niketas pełnił rozmaite funkcje w sądownictwie i administracji finansowej, aż w 1195/1196 r. otrzymał stanowisko λογοθέτης τῶν σεκρέτων – najwyższe w swej karierze, które utracił na dwa miesiące przed zajęciem stolicy przez krzyżowców. Po *halosis* razem z rodziną udał się na wygnanie do Selymbrii, później na pół roku wrócił do stolicy, a następnie wyruszył do Nicei (1206/1207). Zmarł w bliżej nieznanymi okolicznościach,⁴ najprawdopodobniej późną wiosną, ew. latem 1217 r.⁵ Na twórczość literacką Niketasa Choniatesa składają się: a) Χρονική διήγησις (dalej: *Historia*; jest to tytuł zgodny z tradycją, acz uproszczony) w 21 księgach,⁶ b) Πανοπλία δογματική, nowe i uzupełnione opracowanie dzieła o herezjach Euthymiosa Zigabenos, znane też pod tytułem Θησαυρὸς τῆς ὀρθοδοξίας (tak u Teodora Skutariotesa), w 27 księgach,⁷ c) mowy (18),⁸ d) listy (11).⁹

Historia rozpoczyna się od śmierci cesarza Aleksego I Komnena (sierpień 1118 r.) i kończy na wydarzeniach 1209 r.¹⁰ Praca z pewnością nie została ostatecznie dopracowana, a zakończenie

¹ TIB 7, s. 222 nn.

² *Michaelis Choniatae Epistulae*, recensuit Foteini Kolovou. Berolini et Novi Eboraci MMI, ep. 1: s. 49*, s. 3-4.

³ *Μιχαήλ Ακομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σωζόμενα*, t. 1, ed. Spyridon P. Lambros. Athenai 1879 (repr. Groningen 1968), s. 345-366.

⁴ Najlepszym współczesnym opracowaniem biografii oraz twórczości Niketasa jest Alicia Simpson, *Niketas Choniates, A Historiographical Study*. Oxford 2013, tu s. 11-23.

⁵ V. Katsaros, *A Contribution to the Exact Dating of the Death of the Byzantine Historian Niketas Choniates*. „JÖB” 32:3 (1982), s. 83-91.

⁶ Jean-Louis van Dieten, *Nicetae Choniatae Historia* (CFHB 11). Berolini et Novi Eboraci 1975.

⁷ PG 139,1316–1324, 140,9–281 (brak nowszej edycji); Jean-Louis van Dieten, *Zur Überlieferung und Veröffentlichung der Panoplia dogmatike des Niketas Choniates*. Amsterdam 1970; Luciano Bossina, *L'eresia dopo la crociata. Niceta Coniata, i latini e gli atimi (Panoplia dogmatica XXII)*, w: M. Cortesi ed., *Padri greci e latini a confronto*. Firenze 2004, s. 153-205; Hans-Georg Beck, *Kirche und theologische Literatur im Byzantinischen Reich*. München 1969, s. 663-664.

⁸ Jean-Louis van Dieten, *Nicetae Choniatae Orationes et Epistulae* (CFHB 3). Berlin-NY 1972, s. 3-200; Idem, *Niketas Choniates. Erläuterungen zu den Reden und Briefen nebst einer Biographie*. Berlin-NY 1971, s. 61-168; F. Grabler, *Niketas Choniates als Redner*. „JÖBG” 11-12 (1962-63), s. 57-78.

⁹ Jean-Louis van Dieten, *Nicetae Choniatae Orationes et Epistulae* (CFHB 3). Berlin-NY 1972, s. 201-217; Idem, *Niketas Choniates. Erläuterungen...*, s. 169-186.

¹⁰ Alicia Simpson, *Before and After 1204: The Versions of Niketas Choniates's Historia*. „DOP” 60 (2006), s. 189-221, tu s. 207-208.

urywa się. Początek narracji nie ma znaczenia koncepcyjnego, lecz wynika z faktu, iż poprzedni historycy kończyli swe dzieła właśnie na tym wydarzeniu (Anna Komnena, Michał Glykas, Jan Zonaras).¹¹ Struktura *Historii* skonstruowana jest według chronologii panowania poszczególnych cesarzy, ale nie nadaje to dziełu charakteru biograficznego, a jedynie pełni rolę porządkującą. Jakkolwiek Niketas zaczął pisać swoje opus magnum najprawdopodobniej już w latach 80-tych, to szok *halosis* zmienił wszystko. Praca została gruntownie przerobiona,¹² a jej główną osią stało się wytłumaczenie katastrofy 1204 r. Zdaniem Niketasa jej przyczyn należy szukać w głębokiej demoralizacji społeczeństwa, a zwłaszcza elit, w tym cesarza i jego otoczenia.¹³ Demoralizacja ta – zdaniem Niketasa – miała nie tylko wymiar obyczajowy (a na kartach jego dzieła pojawia się wiele anegdot o jednoznacznie erotycznym przesłaniu), lecz, co gorsza, skutkowała błędnymi decyzjami politycznymi i niskiej jakości aparatem biurokratycznym.¹⁴ Zasadniczo, krytyka ta zachowuje tradycyjny charakter,¹⁵ bez głębszego zrozumienia przyczyn kryzysu, a pamiętać przecież należy, iż w latach 80-tych i 90-tych Niketas należał do wyższych sfer urzędniczych administracji centralnej.

I: Do 1204 roku

Terminem „barbarzyńcy” (βάρβαροι) w *Kronice* desygnowane są wszystkie ludy obce, „nie-Rzymianie”. Jest to więc grupa bardzo różnorodna, obejmująca m.in. Niemców,¹⁶ Normanów,¹⁷ Serbów, Węgrów,¹⁸ Turków Seldżuckich, Saracenów, Kumanów, Pieczyngów, Rusów,¹⁹ Armeńczyków, Bułgarów i Włachów. Zgodnie z konwencją historiografii bizantyjskiej, terminologia etniczna często jest poddawana archaizacji, przy czym czasami zabieg ten ma

¹¹ *Historia*, p. 4 ed. van Dieten

¹² Wyodrębnienie i rekonstrukcję dwóch podstawowych redakcji: *brevior* (przed 1204 r.) i *longior* (po 1204 r.) zawdzięczamy zasłużonemu wydawcy Niketasa: van Dieten, *Nicetae Choniatae Historia*, s. xix-cv; Alicia Simpson, *Before and After 1204...passim*. Kwestia ta jest niezwykle skomplikowana, zob. przeglądowy art.: Johannes Niehoff –Panagiotidis, *Narrative Bewältigungsstrategien von Katastrophenerfahrungen: Das Geschichtswerk des Nikitas Choniatis*. „Klio” 92 (2010), s. 170-210.

¹³ Theresa Urbainczyk, *Writing About Byzantium. The History of Niketas Choniates* (Birmingham Byzantine and Ottoman Studies 23). London-New York 2018, s. 16-17; Leonora Neville, *Heroes and Romans in Twelfth-Century Byzantium. The Material for History of Nikephoros Bryennios*. Cambridge 2012, s. 188-189; Harry J. Magoulias transl., *O City of Byzantium. Annals of Niketas Choniates* (Byzantine Texts in Translation). Detroit 1984, s. xxiv-xxv.

¹⁴ Andrea Catanzaro, *The Political Problem of Internal <Ασφάλεια> in Niketas' Choniates' Chroniké Diégheis: A Contributing Factor to the Constantinople's Fall in 1204*. „Byzantina Symmeikta” 22 (2012), s. 221-242.

¹⁵ Paul Magdalino, *Aspects of Twelfth-Century Byzantine Kaiserkritik*. „Speculum” 58 (1983), s. 326-346.

¹⁶ Catherine Asdracha, *L'image de l'homme occidental à Byzance: le témoignage de Kinnamos et de Choniates*. „Byzantinoslavica” 44 (1983), s. 31-40.

¹⁷ Oliver J. Schmitt, *Das Normannenbild im Geschichtswerk des Niketas Choniates*. „Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik” 47 (1997), s. 157-177.

¹⁸ Lajos Berkes, *Die Ungarn bei Niketas Choniates*. „Acta Antiqua ASH” 51 (2011), s. 353-371.

¹⁹ *Historia*, p. 129 ed. van Dieten: „Scytowie Hyperborejcy”.

znaczenie polityczno-ideowe, czasami jednak jest czystą stylizacją.²⁰ Włachowie nie stanowią w tej grupie wyjątku i podlegają wszystkim uwarunkowaniom, właściwym tej sferze piśmiennictwa.

Po raz pierwszy Włachowie pojawiają się na kartach *Historii* u schyłku 1164 r. Będąc na służbie bizantyjskiej, jako strażnicy północno-wschodniego pogranicza, pochwycili oni na północno-wschodnim pograniczu zbiegłego Andronika. Przyszły cesarz zdołał im się jednak później wymknąć i dotarł szczęśliwie do Halicza.²¹ Na uwagę zasługuje fakt, iż w przedstawieniu powyższego epizodu brak jakiegokolwiek bliższego określenia Włachów, określenia ich roli, czy też wartościowania. Nie można oprzeć się wrażeniu, iż są oni w tym kontekście dla Niketasa całkowicie obojętni.

Drugim, a zarazem dominującym epizodem wołoskim w *Historii*, jest ich udział w wydarzeniach, które doprowadziły do powstania II państwa bułgarskiego.²² Wypowiedzenie posłuszeństwa cesarzowi przez Asenowiczów²³ oraz ich przedstawienie w historiografii bizantyńskiej zostało już gruntownie omówione.²⁴ W 1186 r. Izaak II Angelos (1185-1195) ożenił się z córką króla Węgier, Béli III, Małgorzatą Marią.²⁵ Zbierając środki finansowe na ten cel,²⁶ wywołał tym niezadowolenie m.in. „barbarzyńców zamieszkujących góry Haemus, którzy wcześniej nazywali się Myzami, a obecnie Włachami.”²⁷ Należą oni do „obcych”, nie są Rzymianami, którym (oraz samemu cesarzowi) wypowiedzieli tym samym wojnę.²⁸ W

²⁰ Zbyt ogólne, niestety, i mało przydatne do bieżącej analizy są stwierdzenia zawarte w: Gill Page, *Being Byzantine. Greek Identity before the Ottomans*. Cambridge 2009, s. 72-93, błędnie zwł. na s. 90: „followed by other northern peoples like the Cumans and Vlachs (or Bulgarians: Choniates makes no clear distinction between these two).”

²¹ *Historia*, p. 131 ed. van Dieten; por. Oktawiusz Jurewicz, *Andronik I. Komnenos*. Warszawa 1962, s. 68-71; Harry Magoulas, *Andronikos I Komnenos: A Greek Tragedy*. „Byzantina Symmeikta” 21 (2011), s. 101-136, s. 115 (epizod jako część większej struktury „tragiczności” sylwetki).

²² Podstawową syntezą faktograficzną jest: Alexandru Madgearu, *The Asanids. The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire (1185-1280)* (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, 41). Leiden-Boston 2017.

²³ Elena Koičeva, *The Comnenian Dynasty and the Assenids*. „Byzantinoslavica” 54 (1993), s. 127-33.

²⁴ Phaidon Malingoudis, *Die Nachrichten des Niketas Choniates über die Entstehung des Zweiten Bulgarischen Staates*. „Byzantina” 10 (1980), s. 51-147; Leonidas Mavrommatis, *La Formation du deuxième royaume bulgare vue par les intellectuels byzantins*. „Études balkaniques” 21 (1985), s. 30-38; Elena Koičeva, *The Comnenian Dynasty and the Assenids*. „Byzantinoslavica” 54 (1993), s. 127-33.

²⁵ Niketas napisał mowę z okazji uroczystości, *Or. 5*, ed. van Dieten, Idem, *Niketas Choniates. Erläuterungen...*, s. 87-95; *Historia*, p. 368, ed. van Dieten; Berkes, *Die Ungarn...*, s. 361-364. Bardzo dobry komentarz do fragmentu *Or. 5* napisał Zoltán Farkas, *On the Betrothal of Béla-Alexius*. „Acta Antiqua ASH” 44 (2004), s. 365-373, m.in. ustalając, że Choniates czyni aluzję do antiocheńskich powiązań rodzinnych przyszłej małżonki, a nie do Árpádów.

²⁶ Szczegółowy charakter tych obciążeń oraz przynależność etniczną Asenowiczów są wciąż przedmiotem debaty i mają bardzo obszerną literaturę, por. Madgearu, *The Asanids...*, s. 35-50.

²⁷ *Historia*, p. 368.50-52, ed. van Dieten. Ale por. Skutariotes, 317.18-19: „οἱ Μυσοὶ μὲν ὀνομάζοντο πρότερον, Βλάχοι δὲ νῦν καὶ Βούλγαροι.” Dla niego oba ludy są potomkami Myzów, dla Choniatesa raczej nie, p. niżej. Stąd szczególnie interesujące wydają się jego określenia Asenowiczów, p. przyp. 30.

²⁸ *Historia*, p. 368.50, ed. van Dieten.

dalszym ciągu narracji Choniatas precyzuje, że wystąpienie to było „zdradą, chorujących nań Myzów”,²⁹ wyraźnie też wskazuje dwuetniczny charakter powstania „Bułgarów i Włachów”.³⁰ Interesujące, że koczowniczy tryb życia Włachów, nie wystarcza do ich zdefiniowania. Stąd też odrębność od wspierających Asena Kumanów, konsekwentnie zwanych Scytami,³¹ oraz podkreślenie za pomocą archaizacji, „pierwotnej” obecności na tym obszarze, na co mógł wskazywać romański język tej ludności. Odrębności tego języka Choniatas jest doskonale świadomy, o czym świadczy epizod z kapłanem, „który był biegły w języku Włachów”,³² więc próbował interweniować w obronie pojmanego w okolicy Serrai sebastokatora Izaaka, zięcia cesarza Aleksego III (1195 r.).

Pierwsza wyprawa cesarza Izaaka przeciw Bułgarom i Włachom miała miejsce latem 1186 r.,³³ druga zaś, w której udział jako sekretarz cesarski brał udział Niketas, jesienią 1187 r.³⁴ Przy tej okazji daje opis walki Kumanów i Włachów: manewry lekkiej jazdy, miotanie włóczni i strzał, pozorowane ucieczki, określając go jako „ojczysty i tradycyjny”.³⁵ O zwycięstwie nad m.in. Włachami, Kumanami, Rusami i Brodnikami Niketas wygłosił uroczystą mowę w święto Epifanii 6 stycznia 1190.³⁶ Należy tu podkreślić generalnie umiarkowaną oraz oszczędną w wartościowanie semantykę, towarzyszącą Włachom w całej narracji *Historii*. Jest to szczególnie widoczne, jeśli porówna się relację z wyprawy 1187 r., zamieszczoną w mowie, wygłoszonej przez Niketasa podczas obrad synodu Konstantynopola: brutalizacja języka jest jednoznaczna, a Włachowie zostali porównani m.in. do „bydła” („κατὰ βοσκήματα σφακελίζοντες”).³⁷ Niewątpliwie, za tę zmianę rejestru odpowiada emocjonalny i propagandowy kontekst wystąpienia publicznego. Wyprawa na wiosnę 1188 r. przyniosła sukces w postaci schwytania żony Asena, Heleny i jego młodszego brata, Johannicy (zwanego

²⁹ *Historia*, p. 371.13, ed. van Dieten.

³⁰ *Historia*, p. 371.23-24, ed. van Dieten; por. też 374.86-87: bardzo istotne wyrażenie o zjednoczonej władzy Myzów i Bułgarów; o władzy Piotra, 472.19: „ἡ ἀρχὴνία Μουσῶν”; 618.94: Johannica jako „ὁ γὰρ Μουσὸς Ἰωάννης”.

³¹ *Historia*, p. 373.58-59, 374.79-80, 374.83-84, 613.80-81, ed. van Dieten. Bardzo interesująca jest wzmianka o współdziałaniu Kumanów i Włachów, którzy dzięki temu „nie kryli się już w górach i na wzgórzach”, *Historia*, p. 394.18-26. We wcześniejszych partiach tekstu Kumani zostali omówieni w kategoriach etnograficznych z okazji ich najazdu na początku lat 50-tych, zob. p. 93.72-94.92, ed. van Dieten.

³² *Historia*, p. 468.24-27, ed. van Dieten.

³³ *Historia*, p. 371.13-376.36, ed. van Dieten, por. Madgearu, *The Asanids...*, s. 67-76 (drobiazgowa rekonstrukcja przebiegu).

³⁴ *Historia*, p. 393.16-398.42, ed. van Dieten; *Or.* 2, *passim*, van Dieten, Idem, *Niketas Choniates. Erläuterungen...*, s. 65-79. Por. Madgearu, *The Asanids...*, s. 77-80 (drobiazgowa rekonstrukcja przebiegu).

³⁵ *Historia*, p. 397, ed. van Dieten; por. *Or.* 2, p. 8, ed. van Dieten.

³⁶ *Or.* 9, p. 93, van Dieten; Idem, *Niketas Choniates. Erläuterungen...*, s. 116-122.

³⁷ *Or.* 2, p. 7, ed. van Dieten; por. „ἔθνος δὲ εἰσιν οὗτοι ἀσεβὲς”, „δάμαλις”, itp.: *Or.* 2, p. 8-9, ed. van Dieten. Podobnie pejoratywne wartościowanie Scytów: *Or.* 1, *passim*, ed. van Dieten, Idem, *Niketas Choniates. Erläuterungen...*, s. 61-65, *Or.* 4, *passim*, ed. van Dieten, Idem, *Niketas Choniates. Erläuterungen...*, s. 81-87.

Kałojanem).³⁸ Pojawienie się uczestników III krucjaty doprowadziło do wznowienia wielostronnego konfliktu i niwelowania postanowień układu z lata, o którym Choniates nie wspomina.³⁹ Jego relacja odnośnie działań wojennych jest w tym przypadku mniej szczegółowa niż poprzednio. W kontekście Włachów koncentruje on swoją uwagę na klęskę armii rzymskiej w przełęczy Trjawna, która miała miejsce we wrześniu 1190 r.⁴⁰ Zwycięscy Włachowie spustoszyli nie tylko Trację (Anchialos, Warnă, Triaditza), lecz dotarli nawet do Niszu, „zabierając wielki łup ludzi i zwierząt”.⁴¹ Następnie pokrótce opisuje działania wojenne lat 1192-1195 w Tracji (m.in. wielką klęskę wojsk cesarskich pod Arkadioupolis).⁴² Próba zmiany polityki cesarskiej względem Asenowiczów po przewrocie z kwietnia 1195 r. okazała się nieskuteczna,⁴³ mimo wewnętrznego paroksyzmu Tyrnowa po zamordowaniu Asena.⁴⁴ Co gorsza, nowe ognisko buntu rozgorzało w Macedonii: Dobromir, zwany Chrysos, „Βλάχος τὸ γένος”,⁴⁵ zażądał autonomicznej władzy w tym regionie. Schwytany, po uwolnieniu dostał dowództwo twierdzy Strumitza. Zbuntował się ponownie w 1197 r.; ostatecznie udobruchano go uznaniem władzy obszaru między Strumą a Wardarem i małżeństwem z arystokratką.⁴⁶ Uważa się, że grecki termin „Chrysos” został mu nadany przez podobieństwo fonetyczne z „Hârsu” („niedźwiedź”, z kumań. „chers”).⁴⁷ Po objęciu władzy przez Johannicę po zabójstwie Piotra (początek 1197 r.), Niketas relacjonuje dość wiernie działania zbrojne lat 1197-1201,⁴⁸ przy czym na uwagę zasługuje, wspomniana już powyżej, współpraca Włachów i Kumanów (w tym wspólne przekraczanie Istru, co jednoznacznie wskazuje na obecność Włachów także na północ od tej rzeki)⁴⁹.

³⁸ *Historia*, p. 398-399; p. 472, ed. van Dieten, por. Madgearu, *The Asanids...*, s. 80-83 (w tym pogłębiona, bardzo wartościowa definicja geograficzno-historyczna „Zagory” w bieżącym kontekście politycznym).

³⁹ Madgearu, *The Asanids...*, s. 84-102.

⁴⁰ *Historia*, p. 428.63-431.45, ed. van Dieten.

⁴¹ *Historia*, p. 434.10-18, ed. van Dieten.

⁴² *Historia*, p. 435-437, 446.63-75 (Arkadioupolis) ed. van Dieten, por. Madgearu, *The Asanids...*, s. 104-108.

⁴³ *Historia*, p. 465-473, ed. van Dieten.

⁴⁴ *Historia*, p. 469-472, ed. van Dieten. Relacja Choniatesa jest uważana za najlepszą źródłowo, por. Madgearu, *The Asenids...*, s. 111. Nadal nie ma pełnego wyjaśnienia, co kierowało Iwankiem przy dokonaniu mordu.

⁴⁵ *Historia*, p. 487.61, ed. van Dieten. Warto podkreślić tutaj, że a) informacja Niketasa o pochodzeniu Chrysosa współbrzmi ze współczesną wiedzą lingwistyczną, b) imię Włacha jest słowiańskie, co jest często spotykane w onomastyce Włachów, znanych ze źródeł bizantyjskich.

⁴⁶ *Historia*, p. 502-507, 533-535, *Or.* 11, ed. van Dieten, por. Madgearu, *The Asenids...*, s. 117; Van Dieten, *Niketas Choniates. Erläuterungen...*, s. 129-136.

⁴⁷ Por. Madgearu, *The Asenids...*, s. 110 (tam dalsza literatura).

⁴⁸ *Historia*, p. 473, 508-519, 522-523, 535, *Or.* 11, ed. van Dieten, por. Madgearu, *The Asenids...*, s. 114-118; Van Dieten, *Niketas Choniates. Erläuterungen...*, s. 129-136.

⁴⁹ *Historia*, p. 499.57, ed. van Dieten.

II: Od 1204 roku

W chaosie po *halosis* wydzielić można dwa obszary obecności Włachów w narracji Choniatesa: a) ich znacząca rola jako społeczno-politycznego i militarnego czynnika w II państwie bułgarskim, dystynktywnego od Bułgarów i Kumanów; b) poświadczenie silnego osadnictwa w Tessalii, które zaowocowało powstaniem nowej definicji geograficzno-historycznej na terenie Grecji środkowej.

W negocjacjach między uczestnikami IV krucjaty a Johannicą w pierwszej połowie 1204 r. Włachowie i Kumani stanowią część sił zbrojnych władcy z Tyrnowa,⁵⁰ Kumani stanowią decydujący czynnik zwycięstwa Johannicy pod Adrianopolem (14 kwietnia 1205 r.), jakkolwiek Włachowie też należą do jego armii.⁵¹ Latem 1205 r. Włach Etzyismenos, dotychczasowy zarządca miasta Prosakos, usiłował opanować Tessalonikę pod nieobecność Bonifacego, ale nie udało mu się zająć twierdzy.⁵² Wreszcie, Niketas szczegółowo relacjonuje działania wojenne między Łacinnikami a Johannicą w l. 1205-1207, w których Włachowie stanowią istotny czynnik militarny.⁵³

Opisując władzę nad Koryntem i Nauplionem Leona Sgourosa (zmarł w 1208 r.),⁵⁴ oraz ekspansję państwa Bonifacego z Montferratu nad wybrzeżem oraz centrum i południem Tesalii z Larissą, aż po Halmyros, dodaje Choniates, że „ktoś inny był toparchą wzgórz Tesalii, które teraz nazywają się „wielką Włochią”.⁵⁵ Ekspansja ta nie miała miejsca za Bonifacego, jak błędnie sugeruje Choniates, lecz po jego śmierci (1207 r.), gdy ten obszar otrzymała od cesarza Małgorzata z Węgier, wdowa i opiekunka syna, króla Tesaloniki, Demetrios z Montferratu.⁵⁶ Niewątpliwie, termin ten należy rozumieć – zgodnie z intencjami autora – czysto geograficznie, jako zachodnią i południowo-zachodnią Tesalię, która nową nazwę zawdzięcza zamieszkującym ją Włachom. Przejęty z dawnych stosunków termin *toparcha* oznaczał tu zapewne lokalnego arystokratę, pozostającego w stosunkach lennych wobec królestwa, ale mającego stosunkowo dużą swobodę wewnętrzną ze względu na uwarunkowania geograficzno-

⁵⁰ *Historia*, p. 612-613, ed. van Dieten, por. Madgearu, *The Asenids...*, s. 139-141.

⁵¹ *Historia*, p. 615-617, ed. van Dieten. Włachowie i Rzymianie ścigają Łacinników do Serrai i zajmują miasto: *Historia*, p. 618.21-619.24, ed. van Dieten.

⁵² *Historia*, p. 619.49-51, ed. van Dieten. O tej zagadkowej postaci, którą niektórzy utożsamiają z Kumanem Szyszmanem, zob. Madgearu, *The Asenids...*, s. 158-159.

⁵³ *Historia*, p. 621-636, 645-646, ed. van Dieten, por. Madgearu, *The Asenids...*, s. 159-174 (drobiazgowa rekonstrukcja przebiegu).

⁵⁴ Alexis Savvides, *A Note on the Death of Leo Sgurus in AD 1208*. „BMGS” 12 (1988), s. 289-295.

⁵⁵ *Historia*, p. 638, ed. van Dieten: „τὰ Θεσσαλίας κατέχων μετέωρα, ἃ νῦν μεγάλη Βλαχία κυκλήσκειται (...).”

⁵⁶ Filip Van Tricht, *The Latin Renovatio of Byzantium. The Empire of Constantinople (1204-1128)* (The Medieval Mediterranean, 90). Leiden-Boston 2011, s. 161-162.

kulturowe.⁵⁷ Wcześniej, Choniates określa ziemię początkowo zajęta przez braci Asenowiczów, jako „τὴν τῆς (...) Μυσίας τοπάρχῃσιν”, niewątpliwie z podobną intencją.⁵⁸ Czas powstania tej notki, owe „teraz” („νῦν”), należy datować na czas krótko po śmierci Sgurosa i objęciu władzy nad jego obszarem przez Łacinników w 1209 (Akrokorynt) i w 1210/11 (Nauplion), a zatem ok. 1210 r.⁵⁹

Podsumowanie

Obecność Włachów w twórczości Niketasa nie jest suwerenna, nie są oni dlań przedmiotem osobnych rozważań, lecz pojawiają się w kontekście innych wydarzeń i protagonistów. Włachowie zdefiniowani zostali na podstawie dwóch wyznaczników: a) pasterskiego trybu życia i b) języka. Ten drugi element sprawił, że mimo zaliczenia do barbarzyńców, Włachowie uznani zostali za potomków pierwotnie na Bałkanach południowo-wschodnich mieszkujących Myzów, co czyniło ich status dość ambiwalentnym, odmiennym od takich np. Kumanów – Scytów. Cenną informacją jest też wskazanie „Wlachii” jako jednego z kilku obszarów intensywnego przebywania Włachów – wschodniej Tessalii, które koresponduje zarówno z współczesnymi źródłami zachodnimi, jak i późniejszymi bizantyjskimi (np. Jerzy Akropolites). Niewątpliwie, wspólnoty właskie cieszyły się też wewnętrzną autonomią (m.in. termin *toparcha*, *toparchia*). Podsumowując, *Historia* Niketasa Choniatesa jest rzetelnym, wiarygodnym i bogatym faktograficznie źródłem do dziejów Włachów/Wołochoów na przełomie XII i XIII w. Twórczość oratorska ma w tym kontekście znaczenie drugorzędne ze względu na publicystyczno-emocjonalny charakter oraz ogólnikowość swego przekazu.

⁵⁷ Por. Ovidiu Pecican, *Între cruciați și tătari. Creștinătate occidentală, vlahi și nomazi în Europa Central-Sud-Estică (1204–1241)*. Ediția a doua, revăzută și adăugită, Cluj-Napoca 2010, s. 71-74. Bardzo prawdopodobne, że jest to owa *provinciae Valachiae*, wzmiankowana w przywileju weneckim z 1188 r.

⁵⁸ *Historia*, p. 374.85, ed. van Dieten.

⁵⁹ Simpson, *Before and After 1204...*, s. 207-208.